

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ

Клименко Юлія Геннадіївна

УДК 37.018.3.013.42.011.33-052:316.624](043.3)

**ПРОФІЛАКТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ**

231- соціальна робота

АВТОРЕФЕРАТ

магістерської роботи

за освітньо-професійною програмою «Соціальна робота»

Миколаїв – 2020

Магістерською роботою є рукопис.

Роботу виконано в Чорноморському національному університеті імені Петра Могили, Міністерство освіти і науки України.

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК – кандидат педагогічних наук, доцент

Сай Дмитро Вікторович

Чорноморський національний

університет імені Петра Могили

РЕЦЕНЗЕНТ:

доктор наук з державного управління, доцент

Плеханов Дмитро Олександрович

Чорноморський національний

університет імені Петра Могили

Захист відбудеться 27 лютого 2020р. о 10 годині на засіданні кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського національного університету імені Петра Могили, за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 1-а Воєнна, 2.

З роботою можна ознайомитись на кафедрі соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського національного університету імені Петра Могили, за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 1-а Воєнна, 2.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Радикальні економічні, політичні та соціальні зміни у суспільстві створюють несприятливі умови для розвитку та виховання молодого покоління. Розмитість соціальних норм та цінностей, негативний вплив масової культури та культури споживання на свідомість молодих людей призводять до виникнення девіантної поведінки. Відсутність позитивних моделей для наслідування як у сім'ї, так і у суспільстві штовхає молодих людей до пошуку себе та експериментування з алкоголем, наркотичними речовинами, незахищеними статевими контактами та іншими речами.

Складні життєві обставини у батьків або взагалі їх відсутність, зменшення виховного впливу шкільного середовища та збільшення впливу вулиці та однолітків тільки сприяють ізоляції та відчуженню молодих людей від соціуму та перетворюють їх на частину субкультурних, іноді асоціальних груп.

Особливо вразливими до впливу для таких зовнішніх обставин є вихованці шкіл-інтернатів. Відсутність внутрішнього стрижня та у поєднанні із сильним впливом однолітків та вулиці призводить до розвитку та посилення девіантної поведінки. Виникнення девіантної поведінки призводить в свою чергу ще більшої кількості проблем.

За таких умов вельми важливим постає питання профілактики девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів. Адже набагато легше таку поведінку попередити, ніж потім змінювати та боротися із її наслідками.

Девіантну поведінку досліджували науковці різних галузей знань. Девіація як соціологічний феномен досліджували А. Коен, Ю. Клейберг, І. Рущенко, Л. Ланцова, М. Шурупова, М. Саппа; як складову в історичному контексті: М. Чаплик, А. Баляба, Э. Виленська, Е. Дидоренко, Б. Розовський. Місце девіантної поведінки в контексті соціально значущої поведінки та теорії злочинів розглядали О. Євдокимова, А. Гусаров, О. Вакуленко, А. Шульга та інші.

Як частину психологічного процесу девіацію вивчали Г. Андреева, О. Святокум, О. Макаренко, О. Лобко, А. Грись, Е. Змановська та інші. Дослідженням девіантної поведінки неповнолітніх та її профілактикою займалися такі вчені як Р. Козубовський, І. Кон, О. Науменко, Н. Максимова, Т. Гречанова, Л. Коноваленко та інші.

Попри значну увагу науковців до проблеми девіантної поведінки серед неповнолітніх вона залишається не повністю досліджуваною. Адже нові виклики, які з'являються у найближчому оточенні неповнолітніх та стрімкі радикальні зміни у розвитку українського суспільства протягом останніх декількох років вносять свої корективи.

Метою наукового дослідження є теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка соціально-педагогічних умов профілактики девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Об'єкт дослідження – процес профілактично-виховної роботи з учнями загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Предмет дослідження – соціально-педагогічні умови профілактики девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Відповідно до мети роботи необхідно вирішити наступні **завдання**:

1. визначити сутність та зміст девіантної поведінки;
2. з'ясувати вплив внутрішніх та зовнішніх факторів на девіантну поведінку учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів;
3. визначити критерії та показники девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів;
4. розкрити основні напрями програми профілактики девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Для досягнення мети та виконання завдань дослідження застосовано комплекс **методів наукового дослідження**, а саме:

- структурно-функціональний метод дозволив розкрити особливості девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів ;
- метод систематизації було використано для дослідження критеріїв і показників девіантної поведінки учнів;
- метод аналізу для дослідження психологічних та педагогічних джерел для з'ясування сутності та змісту девіантної поведінки;
- метод прогнозування та узагальнення для визначення основних напрямів програми профілактики девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів;
- метод спостереження для визначення поведінкових реакції при взаємодії з оточенням.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилось на базі Миколаївської загальноосвітньої школи-інтернату № 5 Миколаївської міської ради. У дослідженні взяли участь 57 учнів 5-8 класів.

Наукова новизна дослідження. У результаті дослідження удосконалено напрями програми профілактики девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів; набули подальшого розвитку ідеї щодо особливостей роботи соціального педагога з

профілактики девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів; уточнено критерії та показники девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Практичне значення результатів дослідження полягає тому, що результати дослідження з профілактики девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів можуть бути використані соціальними педагогами, соціальними працівниками, педагогами та психологами для вдосконалення виховного процесу в загальноосвітніх школах-інтернатах. Також результати дослідження можуть бути використані в системі навчально-виховного процесу вищої школи для вдосконалення фахової підготовки майбутніх соціальних працівників та соціальних педагогів.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 137 сторінок, з них 113 сторінка основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт предмет, мету та завдання, методи дослідження, висвітлено наукову новизну і практичне значення дослідження, подано відомості про апробацію.

У першому розділі «Теоретичні засади дослідження девіантної поведінки як соціально-педагогічної проблеми» досліджується сутність та зміст девіантної поведінки, а також вплив внутрішніх та зовнішніх факторів на девіантну поведінку учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Девіантна поведінка визначається як поведінка, яка відхиляється від прийнятих у суспільстві соціальних та моральних норм та цінностей і виявляється у соціально неприйнятних типах самоствердження та ускладненнях стосунків. Девіантна поведінка – це складне явище, яке має багато факторів формування та складників. Зміст девіантної складається з мотиваційної, когнітивної та діяльнісної складової.

Зазвичайна девіантна поведінка не виникає раптово, окрім випадків, коли вона спричинена афективними станами. Вона повільно формується завдяки внутрішнім та зовнішнім факторам. Серед внутрішніх факторів можна зазначити: медичні, серед виділяють різні фізіологічні та психічні захворювання та розлади, які можуть бути спадковими або набутими; індивідуальні особливості розвитку психічної сфери – характер, тип темпераменту, локус контролю тощо, самооцінка. Зовнішніми факторами є близьке оточення – сім'я, друзі, однолітки, шкільне середовище тощо; інші фактори, які можуть бути наявні у суспільстві та прямо або опосередковано впливати на поведінку, наприклад, збройні конфлікти, несприятливі економічні або соціальні умови тощо. Швидкість її формування залежить від інтенсивності дії факторів.

Саме тому виникає необхідність у своєчасній діагностиці та профілактиці девіантної поведінки у учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів. Адже своєчасна діагностика та профілактичні дії можуть попередити розвиток девіантної поведінки.

У другому розділі роботи «Діагностика девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів» розглядаються критерії та показники девіантної поведінки, а також досліджуються особливості девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Аналіз наукової літератури з проблеми визначення поведінки молоді показує, що поведінка молоді обумовлена низкою факторів, серед яких: соціальні, психологічні та виховні фактори.

У дослідженні було виділено чотири критерії девіацій поведінки (когнітивно-інформаційний, ціннісної орієнтації, особистісно-рефлексивний та критерій поведінки).

Когнітивно-інформаційний критерій пов'язаний з наявністю в учнів знань та розуміння основних моральних понять, норм, принципів та обов'язків. Також наявності розуміння поведінки в рамках закону.

Критерій ціннісної орієнтації полягає в наявності в учнів внутрішнього спрямування на порушення чи дотримання соціальних норм; зацікавленість чи її відсутність щодо класних заходів;

Особистісно-рефлексивний критерій пов'язаний з розумінням та сприйняттям себе як особистості, самоусвідомленням, самооцінкою, впевненістю у собі; вмінням контролювати себе; боротися зі страхом; вмінням контролювати свої емоції; наявністю агресії; здатністю ризикувати тощо.

Поведінковий критерій пов'язаний з наявністю демонстративної поведінки, визнанням авторитету, поведінкою у стресових ситуаціях, тощо.

Аналіз особливостей девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів виявив той факт, що міжособистісні стосунки між вчителями та учнями мають конфліктні ситуації та непорозуміння. Гуманізація відносин між вчителем та учнем сприяє формуванню гармонійно розвиненої особистості. Тому важливим психологічним та виховним завданням є створення в школах-інтернатах умов, в яких діти та молодь, які змушені жити в них, певною мірою відчують себе як вдома.

У третьому розділі «Особливості профілактики девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів» розглядаються особливості роботи соціального педагога з профілактики девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів, а також основні напрями програми профілактики девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Узагальнюючи результати наукових досліджень, ми визначаємо зміст соціально-педагогічні умов необхідних для профілактики девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів. Першою соціально-педагогічною умовою було створення та запровадження діагностичного інструментарію. Другою соціально-педагогічною умовою було створення нового емоційно насиченого досвіду – формуючий блок. Окремо було проведено контрольний блок – для виявлення та порівняння характеристик різних типів девіантної поведінки до та після виконання навчальної програми.

Отримані результати показали, що загальний рівень девіантної поведінки серед підлітків, позбавлених батьківського піклування, значно зменшився під час формування

досвіду. Високий ступінь девіантної поведінки серед підлітків, позбавлених батьківської опіки, характеризується соціальними та психологічними невідповідностями, тривожністю, депресією, почуттям провини, негативним ставленням до себе, власного минулого та майбутнього. Підлітки, які не мають допомоги, не можуть знайти моральний вихід із ситуації, нестерпні, агресивні, дратівливі, неадекватно реагують на кожну ситуацію; помірно складне передбачення подій у складних ситуаціях, почуття невпевненості, емоційна нестабільність, неадекватність реакцій; низький - враховуючи реальні обставини, готовність змінити свою поведінку, емоційну чутливість до ситуацій.

Дослідження показало, що навіть після подолання негативної орієнтації особистості необхідно продовжувати роботу з підлітками, щоб змінити спосіб взаємодії з оточуючими, їх позиції та ставлення.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження дозволили дійти до наступних **висновків**:

1. Аналіз наукової літератури дозволив визначити, що, по-перше, досліджувана проблема є сьогодні актуальна. У результаті дослідження було зроблене наступне визначення девіантної поведінки: девіантна поведінка – поведінка, яка відхиляється від прийнятих у суспільстві соціальних та моральних норм та цінностей і виявляється у соціально неприйнятних типах самоствердження та ускладнення стосунків.

2. На формування девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів впливає багато факторів як внутрішніх так і зовнішніх. Серед внутрішніх факторів можна зазначити: медичні, серед виділяють різні фізіологічні та психічні захворювання та розлади, які можуть бути спадковими або набутими; індивідуальні особливості розвитку психічної сфери – характер, тип темпераменту, локус контролю тощо, самооцінка; вплив близького оточення – сім'я, друзі, однолітки, тощо; інші фактори, які можуть бути наявні у суспільстві та прямо або опосередковано впливати на поведінку, наприклад, збройні конфлікти, несприятливі економічні або соціальні умови тощо.

3. Складовою девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів дослідники вважають порушення соціальних та моральних норм, прийнятих у суспільстві. У дослідженні було виділено чотири критерії девіантної поведінки (когнітивно-інформаційний, ціннісної орієнтації, особистісно-рефлексивний та критерій поведінки).

Когнітивно-інформаційний критерій – знання учнями основних моральних категорій, правових норм, обов'язків; розуміння необхідності правової поведінки, доцільності ідеї справедливості.

Ціннісної орієнтації - наявність чи відсутність орієнтації на порушення чи дотримання соціальних норм; орієнтація на соціально значущі цінності; досягнення наявності чи відсутності мотивації; інтерес до соціального життя учнівського колективу; наявність чи відсутність моральних норм та ідеалів.

Особистісно-рефлексивний критерій – рівень розвитку таких показників, як самооцінка, впевненість у собі або невпевненість у собі; рівень доцільності вимог; місце зовнішнього або внутрішнього контролю; ступінь формування навичок рефлексії, навичок прогнозування; ступінь страху; ступінь агресії; ступінь самоконтролю та саморегуляції; неприйняття ризику; ступінь емоційної стійкості.

Поведінковий – рівень розвитку повинен визначатися такими показниками, як дотримання чи ігнорування педагогічних вимог; визнання або невизнання повноважень; демонстративна поведінка; організаційний рівень; особливості поведінки в стресових ситуаціях; неправдивість або правдивість, готовність чи небажання докладати зусиль.

4. Узагальнюючи результати наукових досліджень, ми визначаємо зміст соціально-педагогічні умов необхідних для профілактики девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Першою соціально-педагогічною умовою було створення та запровадження діагностичного інструментарію – діагностичний блок.

Другою соціально-педагогічною умовою було створення нового емоційно насиченого досвіду – формуючий блок. Окремо було проведено контрольний блок – для виявлення та порівняння характеристик різних типів девіантної поведінки до та після виконання навчальної програми.

Програма соціальної профілактики девіантної поведінки у підлітків, які позбавлені батьківської опіки, ґрунтується на принципах єдності діагностики та корекції, систематичного та комплексного підходів.

Основними компонентами ефективної реалізації програми є: формування конструктивної мотивації; інтеграція індивідуального досвіду; удосконалення саморегуляції; підвищення стійкості до стресу та розширення ресурсів людини; поліпшення соціальних зв'язків та позитивний соціальний досвід. Ефективність розробленої програми визначається зменшенням кількості негативних емоцій, агресивних захисних реакцій та підвищенням самооцінки.

Специфіка роботи соціального педагога з профілактики девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів полягає у тому, що у профілактичній роботі доцільно використовувати такі методи: групове обговорення, психо-малювання, рольова гра, психодрама, невербальні методи взаємодії. Специфіка використання групових дискусій проявляється у паралельному забезпеченні спонтанності поведінки в групі, інтеграції стосунків між її членами та ретельному психологічному аналізу результатів.

Невербальні методи взаємодії найкраще здатні виражати психологічний зміст як свідомості, так і підсвідомості, втіленої в ній. Функції невербальних прийомів допомогли: зблизити членів групи, взаєморозуміти, пояснити ті аспекти юнацької психіки, які важко вербалізувати. Позитивною якістю цього методу була кольорова взаємодія членів групи та велика безпосередність, правдивість та правдивість особистих проявів. Невербальні методи як ефективний засіб оптимізації соціально сприйнятої сфери особистості, яка зосередилась на «мові тіла», а також на характеристиках психіки, які можна проаналізувати просторово і часово. Вербальний (словесний) спосіб ознайомлення спочатку з особистими питаннями був досить складним.

Основні положення магістерської роботи висвітлено під час виступу на такому заході:

Клименко Ю. Г. Профілактика девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл у країнах Європи. / Ю. Г. Клименко // Лісабонський договір – 10 років після набуття чинності. Що змінилося у функціонуванні ЄС?: [матеріали наук.-практ. конф.]. – Миколаїв, 2019

Клименко Ю.Г. Профілактика девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів. – **Рукопис**

Робота на здобуття наукового ступеня магістра за спеціальністю 231-соціальна робота. Державний вищий навчальний заклад «Чорноморський національний університет імені Петра Могили», Миколаїв, 2020р.

Магістерську роботу присвячено вивченню проблеми профілактики девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів. У дослідженні було зроблено аналіз теорії та практики щодо девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

У роботі було визначено й науково обґрунтовано поняття «девіантна поведінка». Визначені основні напрямки та види профілактичної діяльності. В роботі був проведений аналіз особливостей девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів. Досліджений вплив внутрішніх та зовнішніх факторів на девіантну поведінку учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів. Зазначені основні критерії та показники девіантної поведінки. Визначені особливості соціальної роботи з профілактики девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів та основні напрями програми профілактики девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Ключові слова: *девіантна поведінка, школа-інтернат, профілактична діяльність, критерії та показники девіантної поведінки.*

Klymenko Y.G. Prevention of the deviant behavior of students in general education orphanages. – Manuscript. Thesis for obtaining “Master’s” academic degree in 231 «Social work». Institute of Public Administration, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, 2020.

The Master's thesis is devoted to the study of the problem of prevention of prevention of the deviant behavior of students in general education orphanages. The study analyzed the theory and practice of deviant behavior in orphanages.

The concept of deviant behavior was defined and scientifically substantiated. The main directions and types of preventive activity are defined as well. The characteristic features of students with deviant behavior in orphanages were analyzed in the thesis. The influence of internal and external factors on deviant behavior of students of general education orphanages is researched. The main criteria and indicators of deviant behavior are indicated. The characteristic features of social work on prevention of deviant behavior of students of general education orphanages and the main directions of the program of prevention of deviant behavior of students of general education orphanages are indicated.

Keywords: *deviant behavior, boarding school, prevention activities, criteria and indicators of deviant behavior.*